

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/31/26-30>

Fərqanə Ağayeva
Bakı Dövlət Universiteti
dissertant
guness@mail.ru

MODAL SÖZLƏRİN QRAMMATİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ HAQQINDA (“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” DASTANININ MATERIALI ƏSASINDA)

Xülasə

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Azərbaycan xalqının möhtəşəm abidəsidir. Dastan xalqın tarixini, dövlət quruluşunu, adət-ənənəsini əks etdirən bir mənbədir. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, “Kitab” dilçilik nöqteyi-nəzərincə az tədqiq olunmuşdur. Köməkçi nitq hissələrinin, xüsusilə, modal sözlərin tədqiqatına cəlb olunması aktuallıq kəsb edir. Məqalədə göstərilir ki, “Kitab”da işlənən modal sözlər bir daha sübut edir ki, onlar dilin inkişafının sonrakı dövrünə məxsusdur, eyni zamanda, cümləyə müxtəlif məna çaları verməklə cümlənin semantik bütövlüyünü təmin edir. Dastanın dilində işlənən modal sözlərin sayı azdır. Onun tərkibində müasir dil cəhətdən arxaikləşən alınma modal sözlər də mövcuddur.

Açar sözlər: “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı, modal sözlər, qrammatik-semantik, sabit və qeyri-sabit modal sözlər

Fargana Aghayeva
Baku State University
PhD student
guness@mail.ru

About grammatical-semantic features of modal words (based on the material of the epic “Kitabi-Dada Gorgud”)

Abstract

"Kitabi-Dada Gorgud" epic is a great monument of the Azerbaijani people. Dastan is a source that reflects the history, state structure, and traditions of the people. Unfortunately, it should be noted that the "Book" has been studied little from the point of view of linguistics. It is important to involve auxiliary parts of speech, especially modal words, in the research.

The article shows that the modal words used in the "Book" once again prove that they belong to the later period of language development, and at the same time, they ensure the semantic integrity of the sentence by giving different shades of meaning to the sentence. The number of modal words used in the language of the epic is small. It also contains borrowed modal words that have become archaic in modern language. It also contains borrowed modal words that have become archaic in modern language.

Keywords: "Kitabi-Dada Gorgud" epic, modal words, grammatical-semantic, stable and unstable modal words

Giriş

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı türk dünyasının əvəz olunmaz abidəsidir. Onun hərtərəfli filoloji sistemli tədqiqi olduqca aktualdır. Xüsusilə, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında işlənən köməkçi nitq hissələrinin araşdırılması nədənsə diqqətdən kənarda qalmışdır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilində çox az sayda işlənmiş bir neçə köməkçi nitq hissəsi vardır ki, bunlardan biri də modal sözlərdir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilində modal sözlərdən bəhs etmək türkologiyada mübahisə doğura biləcək problemlərdəndir. Belə ki, türk dillərində modal sözlərin varlığı bütün türkoloqlar

tərəfindən eyni cür qarşılanmır. Bəllidir ki, Türkiyə dilçiliyi, ümumiyyətlə, bu qrup sözləri nitq hissəsi kimi zərfə aid edir. Dünya dilçilik məktəbinin nümayəndələri olan türkoloqlar da modallığı türk dilləri üçün xüsusi bir kateqoriya hesab etmirdilər.

Modal sözlər haqqında və ümumiyyətlə, modallıq haqqında Azərbaycan dilçiliyində müxtəlif fikirlər mövcuddur (Hüseynzadə, 2007: 264; Rəhimov, 1965: 380; Müasir Azərbaycan dili, 1980: 240). Modal sözlər modallığın leksik ifadə vasitəsidir. Bildiyimiz kimi, modal sözlərin formalaşması, əsasən, 2 yolla: birinci, alınma sözlərin birbaşa modallıq semantikasi ilə dilimizə keçməsi vasitəsilə; ikinci, başqa nitq hissələrinə aid leksemlərin modallaşması nəticəsində reallaşmışdır.

Modal sözlər və onun məna növləri Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə Ə.Cavadov tərəfindən tədqiq edilmişdir. Bu, Azərbaycan dilçiliyində ilk tədqiqatlardan biri olsa da, məsələnin qoyuluşu və həlli cəhətdən öz düzgünlüyü ilə diqqəti cəlb edir. Sonralar o, "Müasir Azərbaycan dili" kitabında "modal sözlər" bəhsini işləmiş və ilk məqaləsində qoyduğu məsələləri daha da inkişaf etdirmişdir (Müasir Azərbaycan dili, 1980: 461). Daha sonra F.Zeynalov Ə.Cavadovun fikirlərini davam etdirmişdir (Zeynalov, 1971: 215-261). O yazır: "Modal sözlərin əksəriyyəti əsas nitq hissələrindən lüğəti mənanın daralması, eyni sintaktik vəzifə ifa etmək yolu ilə təcrid olunur, köməkçi vasitə rolunu görməyə başlayır ... Modal sözlərin əsas nitq hissələrindən təcrid olunması yolu isə çox məhsuldar olub bu gün belə davam etməkdədir" (Zeynalov, 1971: 46). S.Abdullayeva bu fikri davam etdirərək qeyd edir: "Modal sözlər son dövrlərdə yaranmış bir kateqoriya olduğu üçün hələ tam formalaşmamışdır. Modallığın leksik ifadəsi olan modal sözlər isim, sifət, zərf və feillərdən mənanın zəifləməsi və sintaktik vəzifənin dəyişməsi nəticəsində meydana gəlmişdir. Dilin qənaətə meyli və tabeli mürəkkəb cümlənin baş cümləsinin transformasiyaya uğraması prosesi də modal sözlərin əmələ gəlmə yollarındandır" (Abdullayeva, 2012: 19).

Dilçilikdə belə qəbul olunmuşdur ki, modal sözlər morfoloji cəhətdən dəyişməzdir, sözyaratmada iştirak etmir, heç bir cümlə üzvü ilə əlaqəyə girmir.

Müasir Azərbaycan dilinin morfolojiyasına aid ədəbiyyatda modallıq haqqında oxuyuruq: "Danışanın söylədiyi fikrə, obyektiv reallığa münasibətini bildirən sözlərə modal sözlər deyilir... Leksik mənadan məhrumdur. Lakin başqa köməkçi nitq hissələrindən fərqli olaraq, leksik məna izlərini daha çox saxlamış olur və bu cəhətdən qoşma və bağlayıcılara, ədatlara nisbətən, əsas nitq hissələrinə daha yaxındır" ("Kitabi-Dədə Qordud" dastanının qrammatik tədqiqi (fonetik, morfoloji və sintaktik təhlil), 2018: 379-380). Göründüyü kimi, Azərbaycan dilçiliyində modal sözlər kifayət qədər tədqiq edilmişdir. "Modal sözlər tarixən lüğəvi mənalı sözlərdən meydana gəlib, dilin müasir durumunda öz leksik mənasını itirmiş, heç bir morfoloji dəyiçikliyə məruz qalmayan, quruluşca sözə bərabər olan, obyektiv gerçəkliyin ayrı-ayrı cəhətlərini – zərurilik, ehtimal, mümkünlük və s. planda əks etdirərək danışanın ona modal münasibətini bildirən söz qrupudur" (Eyvazov, 2015: 136).

Modal sözlər, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, müxtəlif nitq hissələrindən təcrid olunaraq formalaşmışdır. Bu sıraya adlardan: *qərəz, xülasə, şübhəsiz, düzü, doğrudan* və s.; feillərdən: *görünür, sanki, görək, görəsən, elə bil, sən demə, tutalım* və s. kimi modal sözlər aiddir.

Quruluşuna görə də modal sözlərə münasibət birmənalı deyil. Q.Kazımov modal sözlərin mürəkkəbliyini və düzəltmə olduğunu şərti olaraq qəbul edir və bildirir "Bu sözlər modallaşaraq şəkilçi qəbul etməyiblər, şəkilçi qəbul edərək modallaşıblar" (Kazımov, 2010: 383).

Qeyd edək ki, sözlərin modallaşması tam başa çatmamış prosesdir. Bu səbəbdən bəzi sözlər tam sabit modal sözlər: *əlbəttə, sanki, məgər, guya, yəqin* və s; bəziləri isə qeyri-sabit modal sözlər hesab olunur: *görünür, deməli, deyəsən, sözsüz, şübhəsiz* və s.

Modal sözlər gerçəkliyə münasibətə görə bir neçə məna qrupuna ayrılır:

Yəqinlik bildirənlər: *əlbəttə, şübhəsiz, düzü, yəqin* və s.

Güman, ehtimal, şübhə bildirənlər: *bəlkə, bəlkə (də), ehtimal ki, deyəsən, demə* və s.

Bənzətmə, müqayisə bildirənlər: *sanki, elə bil (ki), guya (ki)* və s.

Nəticə bildirənlər: *xülasə, deməli, nəhayət, beləliklə* və s.

Təəssüf bildirənlər: *əfsus (ki), heyf (ki), təəssüf (ki)* və s. (Kazımov, 2010: 385).

Türkologiyada modal sözlərin qədim yazılı abidələrin dilində işlənməsinə yanaşmaların fərqli olması ilə diqqəti cəlb edir. Bir çox türk dillərinin tarixi qrammatikasına həsr edilmiş əsərlərdə modallıq anlayışı öz əksini tapmamışdır. H.Mirzəzadə modal sözlərə toxunaraq qeyd edir ki, əslində bunlar leksik-semantik təyinatla müəyyənləşən, bünövrəsindən məhz bu nitq hissəsinə aid lüğət vahidləri deyildir (Mirzəzadə, 1990: 378). Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun hazırladığı “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının qrammatik tədqiqi” əsərində dastanın dilində işlədilən aşağıdakı modal sözlər göstərilmişdir: *tutalım, ola, gərəkdir, əlbəttə, gərək* (“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının qrammatik tədqiqi (fonetik, morfoloji və sintaktik təhlil), 2018: 374-377).

Qeyd edək ki, *gərək, əlbəttə, qətiyyə*n və s. bir sıra modal sözlər türkologiyada, əsasən, zərf sırasında verilir. Əlbəttə ki, bu fikirlə razılaşmaq olmaz.

Ola kim və *böylə kim* isə bağlayıcılar sırasında verilmişdir. Doğrudur, bu leksemlərin əsas mənası *bəlkə* sözünə yaxınlaşır və Azərbaycan dilçiliyində dil tarixçiləri bu sözü, əsasən, modal sözlər sırasında verir, lakin bizim fikrimizə görə, dastanın dilində bu sözlərin tam modallaşmasından danışmaq tezdir. Göründüyü kimi, bu sözlər bağlayıcı olaraq tədricən modallığa yaxınlaşır: “*Oğlana qorxunc xəbərlər verəyim, ola kim, getmiyə, dönə*”. Və ya başqa bir nümunə: “*Ola kim, bir ağzi dualının alqışılə Tənqri bizə bir yetman əyal verə, - dedi*”.

Dastanın dilində bir çox leksemlər işlənmişdir ki, bunları sabit modal sözlər adlandırmaq olar: *əlbəttə, əlhasil* və s. (Şükürov, 1981: 96).

Əlbəttə modal sözü. *Əlbəttə* modal sözü ərəb dilindən alınmadır. Dastanın dilində iki variantda: *əlbəttə* və *əlbətdə* kimi işlənir. J.Deni bu söz haqqında təsdiq və ya rədd bildirən zərflər sırasında danışır: “*Zərflərin təsdiq və ya rədd növləri ərəb və ya fars dilindən alınmışdır. Xeyr, bəli, əlbəttə və ya əlbətt. Xalq ağzında həlbəttə və ya həlbət şəklində də işlədilir*”.

Biz artıq Azərbaycan dilçiliyində qəbul edilmiş təsnifə əsasən bu sözü sabit modal sözlər sırasında verdik. Məna qrupuna görə yəqinlik, təsdiq, razılıq bildirən leksem dastanın dilində bir neçə yerdə işlənmişdir. Məsələn: *Əlbətdə, tayım Urus mana gəlsün, - dedi* (Abdullayev, 2016: 341); *Çünkü dedün əlbətdə varsam gərək. Yok, əlbətdə öldürsəm, gərəkdir* (Abdullayev, 2016: 267); “*Əlbətdə, ol adam tutulan qələyə varmıyanca olmazam*”, - dedi (Abdullayev, 2016: 327); *Çünkü dedün, əlbətdə varsam gərək. Yok, əlbətdə öldürsəm, gərəkdir* (Abdullayev, 2016: 267).

Nümunələrdən göründüyü kimi, *əlbəttə* sözü tam modallıq bildirir. Bu söz hər hansısa bir sözlə dastan dilində sinonimlik yarada bilmir. Belə ki, dastan dilində modallıq semantik-funksional baxımdan passiv olduğundan və sözlər tam modallaşmadığına görə sinonim və omonim sözlərə rast gəlinmir. Yalnız bir yerdə təkrar kimi verilir və mənası mütləq, vacib mənalara yaxınlaşır:

“*Əlbətdə və əlbətdə, Qazan bəg mana yetişsün, - dedi*” (Abdullayev, 2016: 317).

Əlaqibət modal sözü. *Əlaqibət* modal sözü ərəb mənşəli olub, yekun, nəticə bildirir. Məsələn: “*Əlaqibət, uzun yaşın ucı ölüm, axırı ayrılıq*” (Abdullayev, 2016: 346).

Əlaqibət modal sözü dastanda tək bir yerdə işlənmişdir. Bu söz artıq müasir dilimiz üçün arxaik hesab olunur. Görünür, dastan yazıya köçürüldüyü zaman işləkliyi güclü olmamış, zamanla da tamamilən arxaikləşmişdir. Bu söz Dastanda semantik-funksional baxımdan məhdud şəkildə işlənir və *sonda, sonunda, nəhayət* mənalarda təsadüf olunur.

Olmaya modal sözü. Bu söz güman, ehtimal, şübhə bildirən modal sözlərə aid edilə bilər. Milli mənşəli, feil əsaslı modal sözdür. Dastanın dilində *olmıya* variantında qeydə alınmışdır: “*Olmıya kim, bu ola*” (Abdullayev, 2016: 240).

Sanki modal sözü. *Sanmaq* feilindən yaranmışdır. Ehtimallıq münasibəti mənasında işlənir. Dastanın dilində modallıq funksiyasında az yerdə işlənmişdir.

“*Sanasan kim, tar yolda tolu düşdi*” (Abdullayev, 2016: 264).

Nümunələrdən də göründüyü kimi, Dastanın dilində *sanki* sözünün az işlənməsinə baxmayaraq, artıq o dövr üçün də modallıq funksiyası qazanır və leksik-semantik baxımdan modal söz hesab olunur. N.Cəfərov dastanda işlənən bu sözlə bağlı yazır: “*Sandı kim feili sanasan kimə nisbətən daha müstəqildir: şəxs əlamətinin qeyri-müəyyənlik (əslində bu qeyri-müəyyənlik də deyil, nə isə mücərrəd bir anlayış verir) bildirməsi ilə “sanmaq” feilində semantik boşalma gedir. Daha sonra alim davam edərək yazır ki, bu proses belə bir pragmatik inkişaf yolu keçir: Elə sandı kim...*

Sanasan kim ... San kim... Sanki... Beləliklə, bütöv cümlə strukturu morfoloji kateqoriyaya – köməkçi sözə çevrilir” (Cəfərov, 1999: 92).

T.Hacıyevə görə, “*sanasan forması sanmaq feilinin arzu şəklinin ikinci şəxs təkidir, güman intonasiası ilə işlədilərək feil məzmunundan təcrid olunur və güman münasibəti bildirir*” (Hacıyev, 1989: 244).

Q.Kazımov dastanda işlənmiş *elə bil kim* anlamlı *sanasan kim* sözünün və ümumən bu tip vahidlərin tək cə morfoloji yox, həm də sintaktik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir: “*Ara sözlər o sözlərlə ifadə olunur ki, onlar modallaşmaqda, modal söz keyfiyyətini qazanmaqdadır, lakin hələ öz həqiqi mənasını o qədər də itirməyib; məsələn sanasan kim elə bil ki mənasını verməklə yanaşı, sanmaq feilinin mənasını da tam itirməmişdir*” (Rəhimov, 1965: 513). Yaxud da M.Rəhimov *ola kim* tərkibinin bəlkə mənasına uyğun gəldiyini söyləyir və -a, -ə ilə işlənmiş sözlərin (*xoş ola, açə və s.*) isə arzu deyil, güman məzmununu ifadə etdiyini qeyd edir (Rəhimov, 1965: 83).

Ə.Tanrıverdi nəticə, yekun bildirən modal sözlər sırasında *axırı, əlhasil, əlaqibət* kimi sözləri vermişdir (Tanrıverdi, 2012: 365).

Əlhasil modal sözü. Ərəb dilindən alınma olan söz funksiyasına görə modal sözdür. İşlənmə tezliyi məhduddur. Mənası *nəhayət* semantikasına uyğundur.

“*Əlhasil, ikisi bilə vardılar*” (Abdullayev, 2016: 345). “*Əlhasil, Oğuz yedi kərrə ürkdə*” (Abdullayev, 2016: 304).

Göründüyü kimi, bu söz dastan dilində də məhdud çevrədə işlənmiş və müasir dilimiz üçün arxaikləşmişdir. Semantik-funksional rolu məhdud olduğundan və modallaşma prosesi həmin dövr dil normaları üçün çox yeni olduğundan sinonim cərgə yaratmamışdır.

Tutalum/ dutalum sözü, həqiqətən də, dastanın dilində işlənmişdir, lakin birbaşa feil kimi işlənmiş, semantikasında dəyişiklik baş verməmiş, söz modallıq qazanmamışdır: “*Gəlün varalum, dedi, tutalum*. Bu söz dastanda iki yerdə işlənmişdir.

Baban gəldi, “tutalum” deriz (Abdullayev, 2016: 268). *Gəlün Dirsə xanı tutalum, ağ əllərin ardına bağlayalım* (Abdullayev, 2016: 219).

Nümunələrdən göründüyü kimi, *tutalum* sözü heç bir halda modallığa yaxınlaşmır. Birbaşa semantik-funksional baxımdan feildir və cümlənin xəbəridir.

Məgər modal sözü. Dastanın dilində *məgər* sözünün *beləliklə* mənasında modal sözü kimi işlənməsi hallarına tez-tez təsadüf edilir:

Məgər, xanım, Bayındır xanın bir buğası vardı, bir dəxi buğrası vardı (Abdullayev, 2016: 213); *Məgər ol dəm Bayındır xan bəglər ilə seyrana getmişlərdi* (Abdullayev, 2016: 304); *Məgər, sultanım, oğlan ol arada yıqılmışdı* (Abdullayev, 2016: 217); *Məgər tayısı Əmən ol arada yaqın idi* (Abdullayev, 2016: 299). *Məgər, sultanım, genə yazın buğayı saraydan çıxardılar* (Abdullayev, 2016: 213); *Məgər, xanım, ol gecə Qalın Oğuzun dövləti, Bayındır xanın göygüsü, Ulaş oğlu Salur Qazan qara qayqılı vaqəə gördi* (Abdullayev, 2016: 225).

Bu nümunələrdə *məgər* sözü *sən demə, demə* modal sözü mənasına uyğundur.

Gərək modal sözü. Dastan dilində işlənən *gərək* sözü də maraq doğurur. *Gərək* sözü müasir dilçilik baxımından bəzən *sən demə, demə* anlamında işlənir və modal söz sayılır. Lakin dastan dilində işləndiyi bütün məqamlarda özünü modal söz kimi göstərmir. Verilən statistikadan da bəlli olur ki, dastan dilində 24 dəfə *gərək*, 4 dəfə *gərək-gərək* bağlayıcısının tərkibində, 3 dəfə *gərəkdir* şəklində, 7 dəfə *isə* ədatı ilə, 1 dəfə *gərəkliüdür* şəklində işlənmişdir. Dastan yazıya köçürüldüyü dövr üçün bir əsərin dilində *gərək* sözünün bu qədər mənalarda işlənməsi maraq doğurur. Nümunələrə müraciət edək: “*Böylə, oğul, sənəin neyne gərək*”. Dirsə xan boyunda bu cümlə 2 yerdə işlənmişdir (Hüseynzadə, 2007: 280).

Nümunələrdən göründüyü kimi, söz birbaşa nominativ mənaya malik söz kimi öz leksik-semantik mənasında işlənmişdir, predikativ söz kimi cümlənin xəbəri vəzifəsində işlənir. Gerçəkiyə zərurilik münasibəti bildirmir.

Bəglər, bilürmisiz, Qazana necə heyf eyləmək gərək? Boyu uzun Burla xatunını gətirib sağraq sürdürmək gərək - dedi (Abdullayev, 2016: 229). Göründüyü kimi, bu cümlədə 2 yerdə işlənmiş söz birbaşa öz mənasındadır və *lazımdır, yaxşı olar* sözlərinə yaxın mənə kəsb edir.

Bununla bağlı istədiyimiz qədər nümunə verə bilərik, söz dastanının dilində aktiv işləkliyə malikdir, lakin sözün tam olaraq modallaşmasından danışmaq elmi məntiqə sığmır. *Qurt xəbər versə gərək!?* (Abdullayev, 2016: 227); *Köpək qaçan xəbər versə gərək!?* (Abdullayev, 2016: 227); *Su qaçan xəbər versə gərək!?* (Abdullayev, 2016: 226). Salur Qazan xanın evinin yağmalandığı boyda 3 yerdə işlənmiş *gərək* sözü, həqiqətən də, modallığa yaxın bir semantika daşıyır. *Gərək* sözünün işlənmə tezliyi yüksək olsa da, bu söz dastanının dilində həm ədat, həm də modal söz kimi özünü göstərir.

Vallah modal sözü. *Vallah* modal sözü ərəb mənşəlidir. Dastanının dilində 11 dəfə işlənmişdir. Bu söz yaqinlik ifadə edir. Məsələn:

“Vallah, sultanım, bu yigit yuzi niqablu yaxşı yigitdir” (Abdullayev, 2016: 240).

Modal sözlər sırasında mənbə bildirən sözlərin olmamasını Ə.Tanrıverdi aşağıdakı kimi əsaslandırır: *“Fikrin mənbəyini bildirən məncə, bizcə, fikrimizcə, zənnimizcə tipli modal sözlərə abidələrimizin dilində rast gəlinmir. Heç şübhəsiz ki, bu tipli modal sözlərin yaranması üslubların inkişafı ilə bağlıdır”* (Tanrıverdi, 2012: 365).

Modal sözlərin dildə azlığı onların dastan dilində aktivliyinə də təsir etmişdir. Aşağıda “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında bəzi alınma modal sözlərin işləndiyi səhifələr göstərilmişdir. Məsələn:

Əlbəttə (Abdullayev, 2016: 284-294-317-327-343); *əlhasil//əlhasili* (Abdullayev, 2016: 345-308); *əlaqibət* (Abdullayev, 2016: 346).

Nəticə

Dastan dilinin araşdırılması sübut edir ki, həmin dövrdə bütün köməkçi nitq hissələri kimi, modal sözlər də tam formalaşmamışdır, lakin artıq aktivlik qazanmağa başlamışdır. Birmənalı şəkildə, dastanının dilində az da olsa, modal sözlər işlənmişdir. Fikrə münasibət bildirmək dastan dilində zəifdir. Müasir Azərbaycan dili üçün səciyyəvi olan modal sözlər, məsələn, *tutalım*, dastan dilində modal söz kimi yox, öz müstəqil mənasında çıxış etmişdir.

Ədəbiyyat

1. Hüseynzadə, M. (2007). Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. Bakı: Şərq-Qərb, 280 s.
2. Rəhimov, M. (1965). Azərbaycan dilində feil şəkillərinin formalaşması tarixi. Bakı: EA, 266 s.
3. Müasir Azərbaycan dili. (1980). 3 cildə. Bakı: Elm, c. 2, 510 s.
4. Zeynalov, F. (1971). Müasir türk dillərində köməkçi nitq hissələri. Bakı: Maarif, 312 s.
5. Abdullayeva, S.Ə. (2012). Modal sözlər haqqında bəzi qeydlər. “Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri”. III Beynəlxalq konfransın materialları. Bakı, 2-5 may, s.17-21.
6. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının qrammatik tədqiqi (fonetik, morfoloji və sintaktik təhlil). (2018). Bakı: Elm, 491 s.
7. Eyvazov, P. (2015). Azərbaycan və Türkiyə türkcəsində köməkçi nitq hissələri. Türkoloji araşdırmalar. Bakı: Elm və təhsil, s.67-147.
8. Kazımov, Q. (2010). Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. Bakı: Elm və təhsil, 398 s.
9. Mirzəzadə, H. (1990). Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası. Bakı: Azərbaycan Universiteti, 372 s.
10. Şükürov, Ə. (1981). Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası. Bakı: APİ, 96 s.
11. Abdullayev, K. (2016). “Kitabi Dədə Qorqud”. Bakı: TEAS Press, 404 s.
12. Cəfərov, N. (1999). “Dədə Qorqud” eposundan “Kitabi-Dədə Qorqud”a. Eposdan kitaba. Bakı: Maarif, s.60-118.
13. Hacıyev, T. (1989). “Kitabi-Dədə Qorqud”da tabeli mürəkkəb cümlələrin natamam formaları. Azərbaycan dili tarixi məsələləri (Elmi əsərlərin tematik toplusu). Bakı, s.19-26.
14. Tanrıverdi, Ə. (2012). Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası. Bakı: Elm və təhsil, 464 s.